

ՀՏԴ՝ 930.85

ԱՐՑԱԽԻ ՎԵՐԻՆ ԹԱՂԱՎԱՐԴ ԳՅՈՒՂԻ ԱՌԱՔԵԼ ՍՅՈՒՆԵՑՈՒ
ԱԴԱՄԳԻՐՔԸ՝ ԸՍՏ ՄՄ Հ^Կ 3888 ՁԵՌԱԳՐԻ

Մարինե Հարությունյան

ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ

Բանալի բառեր՝ գրիչ, հիշատակարան, ձեռագիր, Մատենադարան, դրախտ, մանկավարժ, Արարիչ, գյուղ, տող, կազմ:

Հաղորդման մեջ ներկայացվում է Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանի Հ^Կ 3888 անտիպ ձեռագրի ընդհանուր նկարագրությունը՝ շեշտը դրվելով ձեռագրի հիմնական բովանդակության ու գրչի արժեքավոր հիշատակարանների վրա:

Նախաբան. Մատենադարանի Հ^Կ 3888 ձեռագիրը «Աղամզիք» (կամ՝ Աղամ գիրք) է, որն ընդօրինակվել է XVIIIդ. սկզբին, Արցախի Վերին Թավարդ գյուղում: Այս աշխատությունը գրվել էր դեռևս միջնադարում նշանավոր բանաստեղծ, աստվածաբան-իմաստասեր, մանկավարժ, երաժիշտ-երգահան, հոգևորական Առաքել Սյունեցու (1350/1355-1425թթ.) կողմից: Այն չափածո ստեղծագործություն է՝ բանաստեղծությունների տեսքով): Աշխատությունում գրիչը ներկայացնում է մեծ փիլիսոփա Առաքել Սյունեցու մտքերն ու գաղափարները: Հարկ է նշել, որ ի տարբերություն Սյունեցու «Դրախտագրքի», այստեղ նյութը կարդալիս նկատում ես, որ այն վերացական չէ, այլուժեն, տիպական երևույթների նկարագրությունները և այլ պատկերներ հաղորդում են կենդանի շունչ: Ձեռագիրն ունի դյուցազներգական և աստվածաշնչական բովանդակություն:

Հ^Կ 3888 ձեռագիրը ծաղկազարդված չէ: Վերջինս մեզ է հասել վերակազմված տարբերակով: Պահպանվել են գրչության վայրի, ժամանակի հիշատակագրությունները: *Գրիչը և պատվիրողը* անհայտ են: Ձեռագիրը բաղկացած է 148 թերթից (թվայնացված), էջ 18ա - 25բ թերթերը՝ չգրված: *Վայր*՝ Վերին Թավարդ: *Ժամանակ*՝ ԺԸ: *Նյութ*՝ թուղթ: *Մեծություն*՝ 17 X 10,5: *Գրություն*՝ միասին: *Գիր*՝ շղագիր: *Տող*՝ 19-23: *Կազմ*՝ լս.: *Հիշատակարան նախագաղափար*՝ 148 բ (1717 թ.): *Հիշատակարան գրչի*՝ էջ 114-116բ, 146բ -147ա: *Վիճակը*՝ բավարար, որոշ թերթերի ծայրերը դեղնած: Ձեռագիրը թերթակալված է մատիտով:

Բովանդակությունում ուշագրավ ներկայացվում են դրախտաբնակ նախնիների՝ Ադամի ու Եվայի կարճատև փառքը, նրանց գործած մեղքը: Հեղինակը փորձում է ցույց տալ մարդկանց, որ վերջիններս պետք է հաշվի առնեն նրանց դառն փորձը և ապրեն արժանավայել, գեղեցիկ կյանքով: Ըստ Սյունեցու, եթե մարդիկ ցանկանում են դուրս գալ ներկա դժոխսային վիճակից, չպիտի կրկնեն անցյալի սխալները, պետք է զերծ մնան մեղքերից: Երջանկությունը հնարավոր է նվաճել միայն գործուն պայքարով, մշտական բարոյական կատարելագործմամբ ու ինքնակատարելագործմամբ: Գրիչը ձեռագրի առաջին բաժիններում նկարագրում է Սյունեցու պատկերած դրախտը՝ գեղեցիկ, լուսավոր մի աշխարհ, որտեղ երջանիկ կյանք է վայելել առաջին գույգը: Զգացմունքայնորեն ներկայացնում է Եվայի մեղք գործելը, այսինքն՝ օձն ինչպես է համոզում նրան ճաշակել արգելված պտուղը:

Ձեռագիրը բաղկացած է 2 հիմնական գլուխներից, որոնք էլ իրենց հերթին՝ ենթագլուխներից. առաջինը՝ 26, երկրորդը՝ 10: 136բ-146ա էջերում ներկայացվել են առանձին ենթաբաժիններ: Առկա են գրչի երկու ընդարձակ հիշատակարան և մեկ նախագաղափար:

ԳԼՈՒԽ Ա

I «Վասն արարչության եւ ստեղծման մարդոյն¹» - {Նախքան զեղեալքս ամենեքեան, երրորդութիւնն անեղական, անուրաներք եւ անսահման նա գոյացոյց զեակս համայն: Նախ յողէից արար զհիւլէն²,....}:

II «Վասն գեղազարդութեան նախնեացն եւ դրախտին³» - {Փառք դրախտին անպատմելի, չքնադատես եւ սխրալի, ծառքն տային փայլ ըզ փայլի, արեգական պէս եւ լուսնի: Դէմքն Ադամայ փառօք ծաղկեալ, եւ որպէս լոյս ճառագայթեալ, ցոլմունք լուսոյ անտի հոսեալ, եւ որպէս ըզհուր փայլատակեալ⁴ ....}:

III «Վասն խաբէութեան ու բանասարկուին 'ի օձին⁵» - {Զայս ամենայն տեսեալ չարին, հեղձամաղձուկ լինէր յանձին, եւ մորմոքէր կըսկըծագին, պիղծ սաղաէլ չարն առաջին: Որպէս ըզհուր վառեալ հնոցին, բորբոքեր զչարն ի հոգին, կույր խաւարեալ բոլորովին⁶ ....}:

IV - «Վասն լալոյ նախնեանց եւ սգոյ եւ տրտմունք նոցին»: V- «Վասն հոգեվարին և պատերազմի դիւանաց»: VI - «Վասն ահեղ դատաստանին եւ քննութեանց մարդկանց»

¹ ՄՄ, ձեռ. Հ⁴ 3888,թ. 4բ-7ա:

² Նույն տեղում, թ. 4բ :

³ Նույն տեղում, թ. 7ա-9ա:

⁴ Նույն տեղում, թ. 7ա:

⁵ Նույն տեղում, թ. 9ա:

⁶ Նույն տեղում, թ. 9ա:

VII «Վասն զանազան տանջանացն դժոխոցն⁷» – {Յետ բնութեանց դատաստանին, երբ ամենայն բանք վճարին՝ այն է չար ժամ խաւարային, որ յոյս բարեացն հատանին: Յորժամ երթայք յինէն ասէ՝ զնոցա զամին յոյս հատանէ, ամպ խաւարին զնոսա ծածկէ եւ ամենայն չար պատահէ⁸ ....}:

VIII «Վասն չարին թէ ուստի եղեւ եւ զինչ է պատճառ նորին» - {Ով հիացմամբ զարմանալի, եւ տարակոյս անքրննելի, ստեղծեալ էաք բնութեամբ բարի՝ չար խարբալեալ ապականի: Նախ քրննեսցուք թէ զի՞նչ է չար, եւ կամ ուստի՞ նորին պատճառ, որ հրեշտակացն էած խաւար՝ եւ մեր բնութեանս մահ կրկնաբար⁹....}:

IX «Վասն բաղձալոյ բարոյն ամենայն էից» - {Բնութիւնք հանուրց եզականին՝ յափըշտակել փութան զբարին, զի ցանկութիւնս այս անդրստին, ի ստեղծմանէն գոյր ի նոսին: Իւրաքանչիւրն ըստ չափս անձին, բաղձան հասնիլ բարեաց մասին, աչք ամենայն ի քեզ հային, զի տաս նոցա ըզպիտանին¹⁰ ....}:

X «Վասն պատկերակցութեան մարդոյն առ Աստուած եւ առ հրեշտակս» - {Մարդս պատկեր է Արարչին, տիպ եւ նման յոյժ հրաշագին, այլ եւ նման հրաբուն դասին, ըստ յատկութեանց որ ի նոսին: Չորեքնիւթեայ բնութեամբ մարմին, ՚ի եռամասնեայ հոգին ՚ի նմին, չորս կերպ աթոռ է անեղին, հանգիստ կամաց երբեական անձին¹¹ ....}:

XI «Վասն հարցաքննելոյն յԱստուծոյ զԱդամ յետ յանցման» {Յետ ողբալոյն Տեառն Ադամայ, հարցափորձել զայ ըզնոսա, զի զղոջացեալ ասէն մեղայ, եւ ջրնջեսցին յանցանք նոցա: Ու՞ր եւս Ադամ մարդս առաջին, ու՞ր է քո փառքն հրաշալին, պատուով եղի զքեզ ՚ի դրախտին եկեալ ընդ նոյն տեղին¹²....}:

XII «Վասն կրկնակի խորհրդով հարցմանն Աստուծոյ զԱդամ» - {Անճառ խորհուրդն աստուածային, ծածկեալ ի բանս իւր անքրնին, այնպէս խօսէր նա ընդ Նախնին (զԱդամ), որպէս աւարտն եղեւ բանին: Մինն ըստ բանին աւարտեցան, միայն գործով տայր պատասխան, եւ երկոքին կատարեցան՝ Աստուածային կամքն եւ հրաման¹³}:

XIII «Վասն խորհրդոյ հարցմանն Աստուծոյ յօձն խորամանկ» - {Եւ քեզ ասեմ, օձ խորագետ, որ ուսուցեր զկինըն տրզետ, թէպէտ յանցանք էր այդ եւ զէթ, բայց ո՞չ ՚ի քէն՝ այլ ի չարեզ: Զքեզ օձ ստեղծի իմաստնագոյն, զի ջոկեսցես

⁷ ՄՄ, ձեռ. Հ^մր 3888, թ. 27ա:

⁸ Նույն տեղում, թ. 27ա-27բ:

⁹ Նույն տեղում, թ. 29բ:

¹⁰ Նույն տեղում, թ. 36ա:

¹¹ Նույն տեղում, թ. 37բ:

¹² Նույն տեղում, թ. 41ա:

¹³ Նույն տեղում, թ. 43ա-43բ:

զչարն ՚ի բարւոյն, եղեր չարեաց ու վեհագոյն, մարտեար ընդ իմ պատկեր մար-
դոյն¹⁴ ....}:

XIV «Վասն գովելոյ զդրախտն եւ նախատելոյ զինքեանս նախաստեղ-
ծիցն» -{Յետ քննութեան բանից հարցման, տարակուսեալ նախնիքն ողբան, եթե
վասն է՞ր հանդիպեցան, այսքան չարեացս փորձութեան: Այն ի՞նչ զդրախտ էր
լուսափայլ, որ զմեզ արար հէնց ուշատար, մտօք կորաք մեք հիացեալ, եւ զպա-
տուիրանն մոռացեալ¹⁵ .... }:

XV «Վասն զղջմամբ ողբալոյն նախամօրն Եւայի» - {Այն ի՞նչ չար ժամ էր
ինձ պահած, որ օձն եկեալ ինձ բարբառեաց, այս ի՞նչ ականջ էր չար ի բաց, որ
սասանայ զմաղձըն թափեաց: Այս ինչ չար միտք էր խաւարած, որ զթըշնամոյն
բանն ոչ քննեաց: Այս ի՞նչ ատամն էր չարացած, որ զբանն լեզւի օձին ծամեաց:
Այս ի՞նչ չար ոտք էր մոլորած, որ առ մահու ծառն գնաց, այս ի՞նչ չար ձեռք էր
չորացած, որ զայն պտուղն շոշափեաց¹⁶ ....}:

XVI «Վասն կողին, որ եղել պատճառ խաբմանն» - { ....Այն ի՞նչ սև կող էր
յիս ծածկած, որ ինձ պատճառ եղել չարեաց, յանմահ կենաց նա զիս զրկեաց, ՚ի
տարտարոսն հրաւիրեաց: Այն ի՞նչ սև օր էր ինձ պահած, որ ընկեր չառի յայլ
կենդանեաց, վասն այն զԵւա յինէն ստեղծեաց, զի ինձ հաճոյ լիցի կամաց: Այն
ի՞նչ սև պահ էր ինձ թմրած, որ զկողն յինէն առին ՚ի բաց, ընդ այնր մարմին եղել
լցած, զիս յԱստուծոյ էհան յաչաց: Կամ թէ նա կող էր յիմ ձախի, վասն այն գոր-
ծեաց ձախողակի, զի ամենայն իր ըստ կարգի, ըստ իւր բնութեան գործոյն չար-
ծի: Կամ թէ ելաւ յիմոյս միջաց, վասն այն նա զիս ընդ մէջ կտրեաց, որպէս ըզ-
կոթ փայտահարաց, նովաւ զմայրիսն կտտորեաց¹⁷ ....}:

XVII «Վասն պէսպէս պակասութեան առնելոյ կողին» -{Դարձեալ խոր-
հուրդ վասն կողին, գոր յինքն ունի ծածուկ մին մին, գործով եցոյց նա առ նախ-
նին, եւ հասարակ յամենսին: Նախ՝ զի կողն էր առ իս ծածուկ, երկրորդ՝ հանաւ
յինէն գաղտուկ, երրորդ՝ զի կին ստեղծաւ յատուկ, չորրորդ՝ ընկեր տըրաւ ինձ
գուղ: Նախ՝ ընդ օձին իսուէր ծածուկ, երկրորդ՝ զպտուղն եկեր գաղտուկ, եր-
րորդ՝ խաբեաց զիս հնարիք, չորրորդ՝ արար դառն եւ տաղտուկ: Չի սա իմ կող
էր եւ մարմին, յիս կապակցեալ ամենեւին, սիրով լւայ բանից սորին՝ վասն այն
կորեաք ի միասին¹⁸ .... }:

XVIII «Վասն բազում կանայք այժմ ցուցանեն զբնութիւն կողին» -
{Դարձեալ եւ այս վասն կողին, այլազգ յայտնի խորհուրդ նորին, Այս նախա-

¹⁴ ՄՄ, ձեռ. Հ⁴⁶ 3888, թ. 49ա:

¹⁵ Նույն տեղում, թ. 54ա:

¹⁶ Նույն տեղում, թ. 59բ:

¹⁷ Նույն տեղում, թ. 62բ-63ա:

¹⁸ Նույն տեղում, թ. 64բ-65ա:

տիքն է Եւային, գոր ինչ գործեաց նա ընդ Նախնին: Երբ հանդիպիս դու մօտ ի կին, զայսոսիկ մի՛ կարդա նոցին, որ չանարգեն զգրող սորին, եւ բանքս ելնէ յաչաց նոցին: Զի այս գանգատ է Ադամայ, որ նախատեաց զկինն իւր զԵւա, բայց այլ կանանցն մեղք չկայ, զի ամէնք չեն նմանք նմայ¹⁹ ....}:

XIX «Վասն էր ՚ի հողոյ ստեղծաւ մարդն եւ ոչ յայլ ինչ նիւթոյ» - {Իսկ թէ վասն էր՝ ստեղծ ի հողոյ, եւ ոչ յայլ ինչ պայծառ նիւթոյ, զի թէ պատկեր էր Աստուծոյ, պարտ էր առնել զնիւթն ի լուսոյ: Նա պատկերաւն ըզմեզ պատուեաց, եւ ոչ՝ նիւթով սոսկ զարդարեաց, բայց ի հողոյ զմարմինս կազմեաց, զի մի լիցուք հպարտացած: Զի ի լուսոյ հրեշտակք ստեղծան, հպարտացեալ յերկնից անկան, վասն այն հողոյ արար զԱդամ, զի մի՛ անկցի դիւաց նման²⁰ ....}:

XX «Վասն տարերացն, որք են մարանք Արարչին» - {Տարերք մարանք են Արարչին, եւ գանազան բարիս լցելունին, գոր ինչ կամի յառաջ բերին, քանզի իւր կամքն է բանալին: Ի հողոյն յառաջ բերէ զՆախնին, եւ ի նմանէ զկողն, որ ի կին, եւ ի կնոջէն ծնանի որդին, եւ ի յորդոյն՝ տեսակ ազգին: Շինեաց իւր տուն չորս անկիւնի, ըզչորս տարերս այս ըզգալի, պէսպէս բարեօք լցեալ ունի, առատ բաշխէ ում եւ կամի²¹ ....}:

XXI «Վասն համեմատութեան մարդոյն ընդ Աստուծոյ» - {Տեառն նման ասի հոգին, լոյս եւ անմահ եւ անմարմին, բանն ծնունդ միտքն եւ հոգին, Տեառն նման երեք եւ մին: Անսուրբ եւ անբանքն ի կենդանեաց, նմանութիւն չունին յԱստուած, այսպէս եւ Ադամ ոչ հաւատնեաց, առնուլ ընկեր ի յանբանեաց: Ադամ պատկեր էր Աստուծոյ, որ ստեղծուեց անախտ զնա ի հողոյ, եւ նա զկինն առանց աղտոյ, ծնաւ ի կոյս մարմնոյ իւրոյ: Տէր զամենայն ծածուկ գիտէ, եւ զլինելոցն ճանաչէ, Ադամ զկինն ոսկ իւր յայտնէ, եւ մայր կենաց զնա գուշակէ²² ....}:

XXII «Վասն համեմատութեան կողին յԱստուածածինն կոյսն» - {Դարձեալ խորհուրդ վասն կողին, համեմատեալ յԱստուածածնին, եւ Ադամայ նախաստեղծին, նորին Ադամայ սուրբ միածին: Զծածկեալ խորհուրդ անճառական, հրեշտակք եւ դէք զայն չիմացան, թէ գոր նախ ստեղծն իւրն նման, Աստուածացնէ զնա ընդ ինքեան: Բազում կողիցն առեալ ըզմին, ելից ընդ այնր յատուկ մարմին, նոյնպէս յերից անձանցն մին, ի նոյն կնոջէ եղել մարմին: Նոր ստեղծուած արար զկին, ոչ ի հողոյ, ոչ երկնային²³....}:

XXIII «Վասն կնքելոյ գերեզմանին Տեառն մերոյ» - {Դարձեալ խորհուրդ մեծ եւ անքնին, վասն կնքեալ գերեզմանին, յոր հիանամք ամենեքին, թէ որպէս

¹⁹ ՄՄ, ձեռ. Հմբ 3888, թ. 70բ-71ա:

²⁰ Նույն տեղում, թ. 72բ -73ա:

²¹ Նույն տեղում, թ. 74բ:

²² Նույն տեղում, թ. 78ա-78բ:

²³ Նույն տեղում, թ. 79ա:

կնիքն ամբողջ դրին: Խորհուրդս այս մեծ եւ զանազան, որ կնքեցին զգերեզմանն, զոր եւ ցուցից սակաւ ինչ բան, ըստ իմոյ մտաց տկարութեան: Ծաղկանց ծառոց որ 'ի հողէ, նա կուսական ծնունդ շնորհէ, զի՞ զարմանս տու զԱրարչէ, թէ նա յարեաւ 'ի կոյս վիմէ: Հոտն 'ի ծաղկանց յառաջ բերին, առանց բեկման նիւթոյ ծաղկին, զձօր ծաղկի հոտն ի տապանին, զի արգելոյր կնիք վիմին²⁴ ....}:

XXIV «Վասն համեմատութեան առաջին արարչութենէն յերկրորդ նորոգութեանս» - {Դարձեալ խորհուրդ ըստ այլ կերպի, նրբատեսակ իմացողի, յարարչութիւն ըսկըսանի, եւ խաչ Փրկչին խորհրդածի: Երրորդութիւնն խորհրդածի, ստեղծանել մարդ ըստ պատկերի, ընդ աշակերտացն Յիսուս խորհի, վասն յարութեանն Ղազարի: Անդ 'ի ստեղծումն մարդոյն գայ, առնիլ զԱդամ չորեքնիւթեայ, եկաւորի 'ի Բերանիայ, յարոյց զՂազար չորեքօրեայ: Յորժամ ստեղծ Տէրն զՆախնին, դէք ժողովեալ՝ չար խորհէին, յետ յարութեան Ղազարոսին, հրէայք մահուան Տեառն խորհին²⁵ .... }:

XXV «Վասն մահուան եւ յարութեան Տեառն ի մեզ համեմատութիւն» - {Դարձեալ խորհուրդ այլ զանազան, մահուան Փրկչին եւ յարութեան, զի զոր ինչ անդ կատարեցան, բիրին 'ի մեզ խորհրդական: Ծարաւեցաւ Տէրն ի խաչին, նոքա զլէղի ըմպել տային, այժմ է ծարաւ ի սէր քոյին, դու լէղի մի դառնար նմին: Վասն մեղաց նախաստեղծին, մեռաւ Աստուած բանն 'ի խաչին, դու մի՛ խորհիր մահ Արարչին, գործել զնոյն մեղս կրկին: Ղունկիանոս որ նախ խոցեաց, փոշիմանեալ յետոյ պաշտեաց, բայց դու յառաջն ասես Աստուած, յետոյ խոցես տիգաւ մեղաց: Զինուորքն զՏէրն պահէին, վասն յարութեան կարծեաց նորին²⁶....}:

XXVI «Վասն երկոտասան սքանչելեացն, որք եղեն յաւուր խաչելութեանն Քրիստոսի» - {Գործք Արարչին համանգամայն, էն սքանչելիք ամենեքեան, զոր նախ արար յարարչութեանն, եւ յերկրորդիս նորոգութեան: Եւ ի խորհուրդս միութեան, հնոյն ու նորոյս արարչութեան, միաւորեաց աստ զերկուսեան, զի ինքն է Տէր համանգամայն: Վեց օր հնոյն արարչութեան, եւ վեց նորոյս նորոգութեան, զայս մի եցոյց գործով յինքեան, սքանչելեօքն երկոտասան²⁷ .... }:

Վերջաբանուի աւարտման շարադրուի գրքոյն – {Բանս որ սկսաւ վասն Ադամայ, 'ի աւարտեցաւ 'ի դէմս նորա, Փառք Տէրութեանն երեքանձնեայ, յանցեալն, ներկայս եւ յապագայ: Խորհուրդս ունի սա զանազան, զոր հանճարեղ միտքն իմանան, բաղդատութիւնք համանգամայն, ի զկգբանէ մինչ ի վախճան: 'Ի յԱդամ առեալ պատմէ, եւ 'ի Քրիստոս համեմատէ, թէ որ մտօք մանր քննէ,

²⁴ ՄՄ, ձեռ. Հ⁴⁶ 3888, թ. 87ա:

²⁵ Նույն տեղում, թ. 95բ-96ա:

²⁶ Նույն տեղում, թ. 106բ:

²⁷ Նույն տեղում, թ. 108բ:

շատ պիտանի բան գտան: Կրկին անգամ զԱդամ հարցնե, կրկին դիմօք պատասխանե, գտեղծումն Նախնեաց ՚ի խաչն յանգե, եւ կրկնակի համեմատե²⁸....»:

ՀԻՇԱՏԱԿԱՆ ԳԼՉԻ - «Ի յուր հարիւր Հայոց թուական, յիսուն ու երկու մըտեալ նոր ամ, խորհրդաւոր բանս գրեցան՝ ի խրախտութիւն սրտից մարդկան: Զձեզ աղաչեմ սուրբ ընթերցողք եւ աննախանձն օրինակողք, զհայր իմ Դաւիթ յիշէք մտօք, ՚ի սուրբ յաղօթս ձեր արտասուօք: Այլ եւ զեղբայր իմ զԲարսեղ, սուրբ քահանայ եւ հանճարեղ, զի վախճանեալ էր նա անմեղ, յիշէք յաղօթս ձեր արտասուեղ: Այլ եւ զմայրն իմ զՄելիք, եւ զՄարիամ հանն իմ բարիք, զննչեցեալսն եւ զկենդանիս, յիշէք յաղօթս ձեր նազելիք: Զմեծ վարդապետն իմ դասասաց, Գրիգոր անուն պատճառ բարեաց, յիշէք յաղօթս ձեր առ Աստուած, ազգօք ու արեամբ մերձաւորաց: Պայծառամիտ եւ հանճարեղ, պահող հսկող եւ արտասուող, հոգով մաքուր, բնութեամբ անմեղ, մեծ հռետորն բանի համեղ: Բանս յարմարեաց անճարագոյնս, քննեաց զբողոքս էից մասունս, զիբք քսանուչորս որպէս ծաղկունս, եկեղեցւոյ եղեալ ակունս: Զկաթողիկոս Հայոց ազգիս, զՏէր Կարապետ օրհնեալ հոգիս, յիշէք յաղօթս ձեր բարիս, եւ ընդ նըմին զթշուառ հոգիս: Այլ եւ զիշխանն մեծ Սմբատ, ու զՊուրթէլ եղբայրն իւր հարազատ, զաւակք նոցա ծննդեամբ արագ, յազգէս Հայոց լինել անհատ: Զորս յիշեցաք առ հասարակ, յիշէք եւ դուք մտօք յստակ, պահել զնոսա հոգով սպիտակ, տալ անթառամ փառաց պսակ: Եւ որ յիշե զմեզ անմոռաց, յիշեալ լիցի ինքն առ Աստուած, որ թողութիւն խնդրէ մեղաց, թողցի եւ իւրն զոր գործեաց²⁹.....»:

ԳԼՈՒԽ Բ - «Վասն զանազան խօսակցութեան նախնեացն ....»: «Բանք նախատանաց առ օձն եւ առ բանսարկուն», «Բանք վասն զգալի օձին եւ անմարմին զազանին», «Վասն Արարչունն ու համեմատունն արարածոցս առ Աստուած» և այլն³⁰:

ՀԻՇԱՏԱԿԱՆ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ՇԱՐԱԿՆԵՐԻ ԳԼՔՈՅՍ - «Ի յուր հարիւր Հայոց թուական, եւ յիսներորդ մտեալ նոր ամի, ոտանաւոր բանքս գրեցան, հարցաբանումն եւ պատասխան: Տէր Առաքեալ նուաստ ոգի, շնորհաց թափուր յամենայնի, զոտանաւորս շարադրեցի, վասն Ադամայ եւ Եւայի: Բանս որ պատմի համանգամայն, տուն՝ երկու հարիւր եւ քսան, ունի խորհուրդ սա զանազան, զոր հանճարեղ միտքն իմանան: Սիրողք բանից եւ ընթերցողք ու աննախանձն օրինակողք, զերգօսս յիշէք իմով նախնեօք, ՚ի սուրբ յաղօթս ձեր արտասուօք: Զմեծ վարդապետն իմ հանճարեղ, Գրիգորիոս հոգով անմեղ, բազում, բազում իմաստք յայտնեաց համեղ, յիշէք յաղօթս ձեր արտասուեղ: Յորժամ փառօք

²⁸ ՄՄ, ձեռ. Հ^մ 3888, թ. 111ա -111բ:

²⁹ Նույն տեղում, թ. 114ա - 115ա:

³⁰ Նույն տեղում, թ. 117ա:

յերկնից գայցես, եւ զարարածս նորոգեսցես, զԲարսեղ եղբայրն իմ, որ առ քեզ, անձառ լուսով պսակեսցես³¹ .... »:

ՀԻՇՍՏԱԿԱՐԱՆ ՆԱԽԱԳԱՂԱՓԱՐ - «...օգոստոսի 4-ին ՚ի գիւղն Թաղավարդ, ՚ի 1166թուին հայոց կազմեցեալ Աղամգիրքս³²»:

Եզրահանգում. Այսպիսով, հաշվի առնելով աշխատության հիշատակարաններից մեկում (նախագաղափար, էջ 148) նշված ձեռագրի ընդօրինակման ժամանակը՝ ՚ի 1166 թուին (վերծանված տարբերակը՝ 1717թ., տե՛ս Յուզակ ձեռագրաց, հ. Ա, Երևան, 1965, էջ 1104), կարող ենք նշել, որ այն ընդօրինակվել է Թաղավարդ գյուղում, XVIIIդ. (ի դեպ, «Յուզակ ձեռագրացի» 1104 էջում ընդօրինակման ժամանակը նշվել է ԺԹ): Ուսումնասիրելով Արցախի Վերին Թաղավարդ գյուղում ընդօրինակված Հ⁴ 3888 ձեռագիրը և տանելով համապատասխան զուգահեռներ Առաքել Սյունեցու «Աղամգիրք» աշխատության բնօրինակի հետ՝ հանգում ենք այն եզրակացության, որ Մատենադարանի վերոնշյալ ձեռագիրը իր բովանդակությամբ Սյունեցու աշխատության գրեթե կրկնօրինակն է՝ որոշ ենթաբաժինների վերնագրերի փոփոխմամբ, որոնք նկատելի են հատկապես 136բ-146ա էջերում:

**“АДАМГИРК” АРАКЕЛА СЮНЕЦИ АРЦАХСКОГО СЕЛА ВЕРИН
ТАГАВАРД СОГЛАСНО РУКОПИСИ МАТЕНАДАРАНА N 3888
Арутюнян М.**

Ключевые слова: *писец, мемориал, рукопись, Матенадаран, рай, педагог, Творец, “деревня”, строка, обложка.*

В сообщении представлена работа известного поэта, богослова-философа, просветителя, музыканта-композитора, священнослужителя Аракела Сюнеци “Адамгирк” по рукописи Матенадарана N 3888. Произведение было имитировано неизвестным писателем в арцахском селе Верин Тагавард во второй половине 18-го века. В статье подробно представлено описание рукописи - место, период, страницы, материалы, размер, обложка, записи писаря, состояние рукописи. Это стих в виде поэзии, в котором практически полностью переданы мысли и идеи великого философа Аракела Сюнеци.

Публикация материала послужит небольшим вкладом в изучение рукописной культуры Арцаха.

³¹ ՄՄ, ձեռ. Հ⁴ 3888, ք. 146բ-147ա:

³² Նույն տեղում, ք. 148բ:

**“ADAMGIRK” OF THE VILLAGE OF VERIN TAGHAVARD OF
ARTSAKH OF ARAKEL SYUNETSI ACCORDING TO THE
MANUSCRIPT N 3888 OF MATENADARAN**

Harutyunyan M.

Key words: *scribe, note, manuscript, Matenadaran, paradise, pedagogue, Creator, village, line, cover.*

Well-known poet, theologian-philosopher, educator, musician-composer, clergyman Arakel Syunetsi's work, “Adamgirk” according to the manuscript N 3888 of Matenadaran, has been presented in the article. It was imitated by an unknown writer in the village of Verin Taghavard of Artsakh in the second half of the 18th century. The description of the manuscript (the place, the period, pages, the material, the size, the scrap, the composition, the records of the scribe, and the state of the manuscript) has been presented in detail in the article. It is a verse (in the form of poetry), in which the scribe presents the thoughts and ideas of the great philosopher Arakel Syunetsi. The two main chapters of the work and their subchapters were presented in the content. The records of the scribe were introduced almost completely.

The publication of the article will have its small contribution from the viewpoint of the studying of the handwritten culture of Artsakh.

R e f e r e n c e s

1. Matenadaran Mesrop Mashtots in Yerevan, manuscript N 3888 (**in Armenian**).
2. Cucak dzeragrac, N I, Yerevan, 1965 (**in Armenian**).

Ընդունվել է՝ 04.10.2019

Գրախոսվել է՝ 21.10.2019

Հանձնվել է տպ.՝ 03.11.2019

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Մարինե ՀԱՐՈՒՆԻՅԱՆ՝ պատմ. գիտ.թեկնածու,
ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող,
Էլ. փոստ՝ marina-arutunyan@mail.ru